

LJUDSKO ŠTETJE Z DNE 7. MARCA 1923 NA KOROŠKEM

TONE ZORN

V znanstveni, poljudnoznanstveni literaturi in v dnevnem časopisju je bilo že večkrat načeto vprašanje, koliko je Slovencev na Koroškem in kakšno je njihovo razmerje do deželanov nemškega jezika po posameznih geografskih okoliših. Da rezultati ljudskih štetij, ki sprašujejo po raznih variantah občevalnega jezika, ne dajejo resnične podobe in da so v škodo manjšine, priznavajo tudi neslovenski pisci, med njimi celo dr. Martin Wutte, z opozorilom, da se je pri štetju leta 1900 naštelo na Koroškem s kriterijem občevalnega jezika več Nemcev na škodo slovensko govorečega prebivalstva.¹ Pa tudi pretres podatkov pri ljudskih štetjih pokaže precejšnja neskladja po posameznih jezikovnih kategorijah. Poleg neenotnih kriterijev: sprašuje se po občevalnem jeziku (do leta 1910); leta 1934 po tem, h kateremu kulturnemu krogu se posameznik prišteva; leta 1939 po jeziku, ki se ga posameznik poslužuje v vsakdanjem življenju; leta 1951 pa so se vprašanja znova povrnila k stari metodi avstrijske statistike, ki je spraševala po jeziku, ki ga posameznik govori v družinskem krogu; od leta 1939 dalje se sprašuje tudi po Slovincem žaljivi jezikovni kategoriji »windisch«.

Pretresi ljudskih štetij po narodnostnih kategorijah tudi kažejo, da je bila najmanj tendenciozna prva avstrijska narodna statistika iz leta 1846, ko nacionalni boji še niso bili tako ostri in ko so bili uradni krogi še bolj objektivni.² Tedaj je bilo ugotovljenih na vsem Koroškem 95.544 Slovencev (30 %) in 223.033 Nemcev (70 %), po novejših raziskavah pa smemo trditi, da je bilo naštetih tedaj še vedno premalo slovensko govorečih Korošcev in da je njihovo resnično število presegalo 100.000.³ Druga avstrijska statistika iz leta 1880 je dosegla 85.154 Korošcev s slovenskim občevalnim jezikom na območju avstrijske Koroške po letu 1920 (na ožjem etničnem slovenskem ozemlju z nemškim robom 84.826), bila je pa že precej tendenciozna v korist nemško govorečih. Na istem območju so leta 1910 naštel 66.602 Korošca s slovenskim občevalnim jezikom (na ožjem območju 66.191), a po istočasnem slovenskem štetju naj bi bilo še vedno nad 115.000 Slovencev. Štetje leta 1923 je naštel le še 39.292 slovenskih Korošcev, najbolj porazne pa so številke leta 1934, ko je bilo naštetih le 26.796 Slovencev. Pač pa zasledimo naraščanje števila slovensko govorečih ob štetju 1939, ko so nacistične oblasti naštele v raznih jezikovnih kategorijah nad

45.000 slovensko govorečih Korošcev.⁴ Podobne vrednosti je dalo tudi ljudsko štetje leta 1951 na območju dvojezičnega šolstva (42.095),⁵ leta 1961 pa je bilo naštetih na istem območju brez nekaterih občin na severni jezikovni meji 25.472 slovensko govorečih Korošcev. Dr. Janko Pleterski ob tem štetju ugotavlja — upoštevajoč podatke popisov jezikovne strukture učencev na dvojezičnih šolah in podatke štetja leta 1951 — da bi moralo štetje leta 1961 izkazati nad 50.000 slovensko govorečih oseb, pripominja pa tudi, da mora ta vrednost služiti le kot spodnja in to dokaj nizka meja pri ugotavljanju številčne moči koroškega slovenstva.⁶ Tudi z avstrijske strani imamo kritične glasove o podatkih jezikovne strukture Koroške po posameznih ljudskih štetjih. Po prvi svetovni vojni imamo taka opozorila za štetje leta 1923, ko je avstrijski socialnodemokratski tisk zavračal rezultate tega štetja ter ocenil takratno število na Koroškem bivajočega slovenskega prebivalstva na okrog 80.000.⁷ Dr. Theodor Veiter je leta 1936 ocenil število koroških Slovencev na 55.000.⁸ Po drugi svetovni vojni je ocenil vidni avstrijski socialistični delavec Populorum število Korošcev slovenskega jezika na 70.000, ameriški zgodovinar Hans Kohen pa nad 75.000,⁹ britanska zasedbena oblast je cenila število slovensko govorečih Korošcev med 60.000 do nad 80.000.¹⁰

Ob štetju leta 1923 moramo predvsem upoštevati, da se je štetje odvijalo v neugodni atmosferi, ki je vladala po plebiscitu 10. oktobra 1920. Da pa rezultati tega štetja niso bili neugodni le za Slovence, kaže takratni protest češkoslovaškega narodnega sveta na Dunaju kanclerju dr. Seiplu proti metodam oblasti pri tem štetju. Narodni svet je tudi zahteval ponovitev štetja v krajih, poseljenih s češkim življem in to ob sodelovanju češkoslovaškega narodnega sveta.¹¹ Na to pritožbo je dunajski župan priznal, da podrejeni organi niso vedno postopali zakonito in pravično ter obljubil ukrepe, da bi se kaj takega več ne ponovilo.¹²

Tako kot za časa stare monarhije so tudi leta 1923 popisovali prebivalstvo številni komisariji, ki so jih izbrale posamezne občine. Po ustreznih določilih so spraševali po jezikovni pripadnosti, znanju nemščine ter narodnostni pripadnosti in rasi (za Žide), upoštevajoč pod jezikovno pripadnostjo tisti jezik, ki ga posameznik najlaže govori in v katerem najlaže misli.¹³ Teoretično bi bilo

po teh določilih štetje po jezikovni in narodnosni pripadnosti vsekakor ustrežnejše, vendar so se ob popisovanju pokazali za Slovence neustrezni postopki koroških lokalnih faktorjev. Tako je izdal celovski okrajni glavar navodilo, po katerem bi se morale že pri svoj čas nameravanem ljudskem štetju pri določevanju števnih komisarjev »posamezne občine... v prvi vrsti ozirati na javne uradnike in na nastavljene Nemce, ki so bili izgnani iz narodne države.«¹⁴

Da so bili pri štetju postavljeni tudi Slovencem očitno nenaklonjeni števniki komisarji, kaže akt celovškega okrajnega glavarja Rainerja, ki je v nasprotju z navodili notranjega ministrstva zahteval spremembo sestave števnih komisarjev v izrazito slovenskih občinah Sele, Slovenski Plajberk in Bistrica v Rožu. Šlo je namreč za vključitev Slovincem nenaklonjenega učiteljstva v popisovalni aparat: »Okrajno glavarstvo je opazilo, da je v tamkajšnji občini izločeno učiteljstvo pri postavljanju števnih komisarjev. Okrajno glavarstvo ne more odobriti tega postopka ter naroča občinskemu predstojništvu, da se takoj poveže s šolskim vodstvom ter pritegne učiteljstvo za števne komisarje. Izloči se toliko od občine predlaganih komisarjev, kolikor je učiteljev na razpolago. Okrajno glavarstvo je prepričano, da brez sodelovanja učiteljstva pri štetju v tamkajšnji občini ne bo možna potrebna varnost, za katero je ta odgovorna. Učiteljstvo bo opravljalo delo števnih komisarjev brezplačno. O izvršitvi je treba takoj poročati.«¹⁵ Slovenski tisk je ob tem pisal, da je za tem dopisom stala znana protislovenska organizacija Kärntner Heimatdienst.¹⁶ Za občino Bistrico v Rožu opozarja v tipkopisnih spominih predvojni koroški deželnozborski poslanec Janez Stare, da so po prejemu tega odloka izvedli v tej občini ponovno štetje, pri katerem je učiteljstvo naštel za tretjino manj Slovincov.¹⁷ Podobno je v občini Blato na podlagi odloka velikovškega okrajnega glavarja po že opravljenem štetju učitelj Pörtsch popolnoma ponemčil slovenska zaselka Komel in Vrh. Podobne jezikovne »spremembe« so nastale v jezikovni strukturi tudi po drugih krajih.¹⁸ Ponekod pa so šli učitelji-popisovalci še dalje; tako je v Šmihelu učitelj Wrölich pobiral istočasno podpis proti slovensčini v tamkajšnji cerkvi, čemur je krški ordinariat tudi ustregel.¹⁹ V občini Bistrica pri Pliberku pa je okrajno glavarstvo po že zaključenem štetju zahtevalo, da mora občina dati v pregled celoten popisni material tamkajšnjemu nadučitelju. Občina tega ni storila, temveč poslala ves

elaborat okrajnemu glavarstvu, s pomočjo katerega so tamkajšnji orožniki in nadučitelj »popravili« rezultate štetja v nemškem duhu, občinski tajnik pa je moral za leto dni v preiskovalni zapor, ker je naštel premalo nemško govorečih. Prav tako je bil odstavljen tudi župan občine Lipa v beljaškem okrajnem glavarstvu.²⁰

Na odločilni vpliv deželnih oblasti na orientacijo števnih komisarjev opozarja tudi dejstvo, da so bili v občini Dobrla ves poučeni v tem smislu, da morajo, kar se tiče znanja nemščine, osebam, pri katerih slutijo vsaj minimalno znanje tega jezika, vpisati nemščino, čeravno stranka to zanika.²¹ V Podjuni se menda ni postavljalo vprašanje po nacionalni, ampak po državni pripadnosti (»Korošec ali Jugoslovan«), kar je tudi imelo posledice pri dokončnih podatkih vpisa. Števni komisarji so poudarjali, da kolikor bodo naštel preveč Slovincov, bo Drava postala meja med Avstrijo in Jugoslavijo. Po tej razlagi naj bi imelo štetje tudi plebiscitarni značaj, značaj glasovanja za Avstrijo ali Jugoslavijo.²²

Dokumentacija kaže, da ponekod sploh niso spraševali po jezikovni pripadnosti.²³ To gledanje se je pokazalo tudi v občini Dholca, kjer je poudaril števniki komisar slovenski stranki, da se more vpisati le za Nemca, Srba ali Hrvata, ker Slovincem ni več.²⁴ V Loki pri Glinjah je popisovalec celo spraševal Slovence, za katero državo so glasovali pri plebiscitu.²⁵ Najbolj odkrit pa je bil števniki komisar v Podgori (Rož) s pojasnilom, da je tako vseeno, ali se posameznik vpiše za Slovence ali Nemca, saj bodo pozneje podatki štetja po jezikovnih kategorijah prenarejeni.²⁶ V dokaz, da se ugotovitve štetja niso ujemale z dejanskim stanjem, so izvedli Slovenci — podobno kot leta 1910, 1925. leta privatno statistiko po družinskem jeziku v 57 od 77 občin južne Koroške. Ta popis je zajel med 80.704 prebivalci 71.542 oseb s slovenskim in 9162 oseb z nemškim družinskim jezikom, od katerih je bilo 4893 priseljencev, rojenih drugje.²⁷ Rezultati štetja so bili objavljeni leta 1925. Še pred tem pa je slovenski deželnozborski poslanec dr. Franc Petek v deželnem zboru 28. januarja 1925 kritiziral izvedbo tega štetja; slovensko Politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem pa je po ustanovitvi odbora za pritožbe pri koroškem deželnem zboru vložilo 22. februarja 1926 tudi posebno formalno pritožbo.²⁸ Podobno pritožbo so leta 1923 predložili velikovškemu okrajnemu glavarstvu z zahtevo po reviziji ljudskega štetja tudi Slovenci iz Libuč.²⁹

Tako v povezavi z rezultati štetja 1923 kot tudi s takratnimi pogajanji o uvedbi posebne kulturne avtonomije za koroške Slovence je leta 1929 objavil Janez Stare v julijski številki glasila nemških manjšin v Berlinu Kulturwehr podatke slovenskega privatnega popisa iz leta 1910 po občinah v primerjavi z rezultati štetja tega leta. Ti podatki so v nasprotju z drugimi popisi toliko bolj zanimivi, ker podajajo poleg sumarnih številk tudi jezikovno strukturo slovenskih in nemško govorečih otrok iz 87 šol južne Koroške.³⁰ Objava teh podatkov je po opozorilu Janeza Starca vzbudila dokajšnje razburjenje v krogih koroške deželne vlade.³¹ V obrambo rezultatov štetij leta 1923 pa je čez tri leta stopil tudi tiskovni referent koroške deželne vlade, Bernhard Scheichelbauer, zajemajoč tudi podatke posameznih političnih volitev na območju južne Koroške, prištevajoč k nemštvu vse Korošce slovenskega jezika, ki so v tem času oddajali svoje glasove nemškim političnim strankam.³²

OPOMBE

1. Die sprachliche Verhältnisse in Kärnten auf Grundlagen der Volkszählung vom 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jh., Carinthia 1, 1906, str. 153—178. — 2. B. Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stol. do danes, Koroški zbornik, 1946, str. 197—248. — 3. Prav tam. — 4. (T. Zorn), Ob ljudskem štetju 1939 na Koroškem, Koroški koledar 1966, Celovec 1965, str. 55; Th. Veiter, Die Sprach- und Volkstugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnis-

sen der Volkszählung vom 1939, Europa Ethnica, Wien, 1965, št. 3, str. 109—123. — 5. Vl. Klemenčič, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva 1951 glede na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, 1960, št. 2, str. 101—182. — 6. J. Pleterski, Die Volkszählung vom 31. März 1961 in Kärnten, prav tam, 1966, št. 4/5, str. 182—183. — 7. Arbeiterwille, 5. 4. 1925 (po Carinthiacus-Erhartič, Die Lage der Slowenen unter Österreich und jene der Deutschen im Königreiche der Serben, Kroaten und Slowenen, Ljubljana 1925, str. 10. — 8. Th. Veiter, Die Slowenen in Kärnten, Leipzig, 1936, str. 129 sl. — 9. Vl. Klemenčič, c. d. — 10. Prav tam; Continental Daily Mail, 25. 10. 1946. — 11. Koroški Slovenec (KS), 4. 4. 1923, št. 14. — 12. KS, 28. 3. 1923, št. 13. — 13. KS, 28. 2. 1923, št. 9. — 14. Prav tam. — 15. KS, 28. 3. 1923, št. 13. — 16. KS, 28. 3. 1923, št. 13; 4. 4. 1923, št. 14. — 17. Spomini Janeza Starca, shranjeni v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja. — 18. KS, 2. 5. 1923, št. 18; 23. 5. 1923, št. 21. — 19. KS, 25. 4. 1923, št. 17. — 20. KS, 16. 5. 1923, št. 20. — 21. KS, 18. 4. 1923, št. 16, prim. tudi 28. 3. 1923, št. 13. — 22. KS, 6. 6. 1923, št. 23; 23. 8. 1923, št. 13. — 23. Npr. v velikovškem okrajnem glavarstvu, prav tam. — 24. Gl. op. 15. — 25. KS, 25. 4. 1923, št. 17. — 26. KS, 4. 6. 1923, št. 26/27. — 27. B. Grafenauer, c. d. str. 217. — 28. Prav tam, str. 204. — 29. KS, 28. 3. 1923, št. 13. — 30. Schul- und Religionsunterrichtsstatistik der slovenischen Minderheit in Kärnten, Kulturwehr, Zeitschrift für Minderheiten Kultur und — Politik, Berlin, zv. 7, 1929, str. 246—252. — 31. Prim. spomine Janeza Starca. — 32. B. Scheichelbauer, Aufrichtigkeit, Klarheit, Verständigung, Klagenfurt, 1932.

